

Landskap: Blekinge Upptecknat av: Aug. Holmberg
Härad: Bräkne ö. Listers Adress: Lvängsta
Söcken: _____ Berättat av: Far ö. andra gubbar
Uppteckningsår: 1934 Född år _____ i _____

Uppteckningen rör *se register nästa sida!*

Landskap: Blekinge Upptecknat av: Aug. Holmberg
 Härad: Bräkne & Listers Adress: Svangsta
 Socken: Skogssocknarne Berättat av: Far och andra gubbar
 Uppteckningsår: 1944 Född år i

Uppteckningen rör Kö²p av kreatur

sid

Register

På våg till marknad

I

Köp av djur på Ryds marknad

II — III

Handla ett köp

IV

Dricka Liköp

V

forts.

4330

ACC. N:R.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV
—*—

Landskap: *Blekinge* Upptecknat av: *Aug. Holmberg*
 Härad: *Bräkne & Lister* Adress: *Loångsta*
 Socken: *Skogssocknarne* Berättat av: *Far och andra gubbar*
 Uppteckningsår: *1934* Född år i

Uppteckningen rör *Kalving*.

	s. 5
<i>Register</i>	
<i>Väpnerens kalvpremier</i>	6
<i>Lövågs-kalvar</i>	6
<i>Dra fram kalvar</i>	7
<i>Tvåligaste färg på kalvar</i>	7
<i>Ramjolk</i>	8
<i>Tur och otur vid kalving</i>	11-12

forts.

Landskap: Blekinge Upptecknat av: Aug. Holmberg
 Härad: Bräkne & Lister Adress: Långsta
 Socken: Skogssocknarne Berättat av: Far och andra gubbar
 Uppteckningsår: 1934 Född år i

Uppteckningen rör Husejuren (Tjurhåll)

sib

Register

Tjura-dagsverke

13

Gållkor

15

Lönva-klinta som botemedel

16

4330
Köp av kreatur

Inköp av kreatur skedd både i hemmen (= Hemma-köp eller med dess äldre namn: Tröskla-köp) och på marknaderna! Den marknad som av folket i Blekinges västra häfte, mest besöktes, var Rya-marken (= Ryp, södra Småland) Höstmarknaden härstädes inträffande omkring 15 September. Hade förr och har ännu en betydande omsättning av levande kreatur, isynnerhet nötkreatur. För inköp eller byte av hästar besökte Blekingarne helst Broby marknad i N. Skåne. Hade man lång väg till marknaden och hade med sig djur som man ville sälja, gav man sig i väg dagen förut, så att man i någon stuga nära marknaden kunde rastas en stund, så att man kunde ge djuret (eller djuren) vatten och något föder, antingen onsfört eller köptes detta på stället. Med en björkkvast skrubbar man bort kokor från djuret och med en trasa eller mossor, doppad i vatten tvättade man bort oxen och orenlighet. Allt under lifligt pratande om hur bra djuret eller djuren voro, och framhållande deras goda egenskaper med en svara och iver som kunde narra en oinöigt att tro att det var fråga om de högsta fullkomligheter

Felen talade man tygst om! Fastän det hörde till såsyntheterna att ett äldre djur, utan fel levdes till märknad att sågas i från Bl: byggena. Annorlunda var förhållandet med Smäländringen Hans hufvudsakliga existens berorde, och beror till stor del ännu på kreatursuppfödning. Ett märknadsköp med tillhörande poänger, tillgick i regel ungefär på följande sätt!

Djuren voro i regel bundna i långa rader vid åsar som fastspikats på åsarne av i jorden nedslagna träpälar. Hvarje säljare hade ställt sig framför sina djur, pigg och munvig, vars orsak ofta härrörde sig från Lomoneflaskans innehåll. Hvarje förbipasserande man eller kvinna blev anhållen, ofta i ganska mustiga orsaker med anhållan om köp. Svaren blevo ofta lika om ej mera mustiga ofta i hög grad opassande. Kom så någon verklig spekulant brukade denne efter att nog bekikat djuren vanligen fråga pekande på något av djuren "Hur års ä hon tior" = [vi vad årtid skall den kalva] varvid genfrågan blev: Hur års vill du ha na tior. Sällan inscenerades fällan i genfrågan, uppgav spekulanten den årtid

han tänkt sig som bäst passande för sina omständigheter.
 Svaret från säljaren blev då: "Jasi då passar inte den kon vi
 men den står en som ä" tivres mättnära som du vill ha att
 O vån hade ja egentligen inte tänkt att sälja, fo Mor o ungarne
 ä så glaa re då djuret, du må tro då ä" ett rent kräk. Och nu
 kom en våldans beskrivning över djurets många goda egenskaper
 som dock sällan innehöll någon sanning. Och vad djurets oräglig-
 het beträffar hände ofta att den ej ens var i kalv!! Under det
 myckna pratandet hade säljaren beständigt närvarosom full med
 Dahls snus i handen bjödande såväl förbigående som isynnerhet
 köparen flitigt att ta sig en "bjård" = (snus i munnen). Tycktes ändå
 spekulanten "ohågsad" till att göra affär stötte säljaren honom med
 handen eller armbågen i sidan och gav med detsamma en menande
 nick, varpå båda gingo in mellan korna, stötlade ryggarne mot
 djurens sidor och togo sig ur säljarens lommeplaska var sin
 redig "gämare". Ansågs detta behörligt kom plaskan fram
 flera gånger tills köparen var så pass preparerad att

han var hågad att "slå till"! Härmed menas att såväl säljare som köpare sloga flatsidan av händerna ihop och höllo på detta sätt fast i varandras händer tills tre eller fyra andra av säljaren kända och trovärdiga personer hunnit slå sin högra hand ovanpå de andres, först sedan den siste med sitt handslag bekräftat köpet åtskiltes händerna!

Denne egenomliga handslaga skulle motsvara våra nu skriftliga köphandlingar, och betyde att de handslagande gingo i god för att säljaren sålt ett djur som ej skulle vara behäftat med något dolt fel, utöver vad säljaren uppgjivit. Det omtalades att det i äldre tid händt, att om köparen efteråt funnit att han köpt ett djur med dolt fel och om säljaren och handslagsmännen voro kända, dessa sedan genom gemensam påtryckning förmått säljaren att låta köpet återgå. Ännu kan man få se köpslagning å marknader. Men deras verkliga betydelse såsom påtryckningsmedel vid återgång af falskt köp ifrågasättes icke numera.

När nu köpet med handslagade bekräftats, återstod att dricka likeöp och nu var det både säljarens och köparens tur att bestä (bjuda). Vid likeöpet borde även handelsmännen bjudas. Vid Ryd brukade man slå sig ner i den tätt intill marknadsplatsen belägna dungen der bland ebuskarne en mängd käringar höllo till med sina korgar vilka innehöllo både öl och hembraggt dricka men framför allt starkvaror, så att om lommeflaskornas innehåll sinade var det ingen svårighet att få dem fyllade på nytt. Längre fram kom kaffe i bruk och då dracks gökar, enligt uttalo: starka som jernbindslen. Först när detta var överstokat kunde köparen lägga repet om halsen på djuret han köpt och leva mot hemmet. Ofta var han då så ankommen att han ej visste vilket djur han köpt. Men det var ju marknadsdag då nästan var som helst var tillåtet. På de gamle marknaderna beordres inte allenast en omfattande handel med kreatur och slöjdalster. De utgjorde även första klassens folknöje efter oätliga åskåningssätt. Våra nuvarande marknader äro bara en svag skugga av de gamle.

Kalvning⁴³³⁰

6

sid 1

Fråga om kalvning önskade man helst att denna förekom under sommaren och efteråret. Emellan man då kunde påräkna rikligare tillgång på mjölk, åtminstone så långt fram på vintern som förrät någonlunda räckte till. Sen vintern och våren var i regel nödtvång för djur och människor!

Det låg vajteheren att hålla upprigt över korna, att de icke parades med tjuren för tidigt på året. Han skulle ha tolv skilling för varje kalv som föddes efter midsommar. Men för den som föddes före midsommar fick han ingenting! Trots all försigtighet visade det sig likväl omöjligt att hålla någon regelbunden ordning på kalvningstiden, så länge djuren gingo "klöv om klöv". Efter enskiftet blev ordningen häruti betydligt bättre! Härefter kunde man få kalvningen nästan på dagen såsom man önskade sig!

Fråga om veckans dagar har jag inte hört att man fästet någon vikt vid andra dagar än söndagarna ("Söndagskalvar anses än i dag, av många, såsom lyckosammare än andra"). För några år sen rådde jag Lurkötta Håken ute i beteshagen när han såg till

sin lilla fåskock. På min anmärkning att det var en piggs duktig kalv han hade, sa Håken med glästlig uppsyn: "Du ska veta vä a en söndasskal!!". Ännu bättre blev detta förklarad av Svart-Gonas-Björnmåla. När jag berömde hans vuktige kalv, gav han till svar: Han = (kalven) skäms väl för annat än va bra o bussiger na han ai en söndasskal!! - Det var också regel i gamla tiden att Lagårdspigen skulle ha, antingen en bra näsduk = (hufvudsduk) eller ett hemväft förklä för varje söndasskalv. Hon lyckades "dra fram" (på hette kalvingsproceduren) "Gick vä bra o dra fram kalen?" var Morans första fråga då Lagårdspigen kom in, efter det kalvningen var överstämten. Färgen på kalvarne fästade man mera avseende vid, än vilken dag i veckan han föddes. Rött - Röttbråkig eller brun färg ansågs lyckosam. Men Svart eller svartbråkig färg ansågs "ohellig"! Denna fördom var så intryggad i folkmedvetandet att själva läret från ett svart nötkreatur icke ansågs likvärdigt med läret efter ett rött djur. En oräng, som alltid förr skulle i sin lön

erhålla ett par "Lönastövlar", kunde ofta vid stärseln göra det förbehåll att: Sävert till hans stövlar togs av huden från ett rött djur. Denne förörm hade sin uppkomst så långt tillbaka att ingen jag talat med har vetat att ge besked om orsaken härtill. Man visste bara att: "Det skulle va så"!

Råmjölken, till vilken räknades de trene första målen efter att halven fötts, var man synnerligen aktsam om! Vid varje mjölkning lades trene glöande kol i mjölkspannen. Och Gud nåde om mjölk-piga, som inte med rödkrita skrev antingen kors eller femudda-märke såväl på mjölkpallen som mjölkbyttan (= stävan). När bondfolket av råmjölken lagat råmjölkakaka, kunde de derav bjuda sina topare och toparungar. Men om någon frågat efter att få köpa något av själva råmjölken, hade denne för all framtid förlorat sitt anseende som hederlig person. Det hade uppfattats som ett försök att med mjölken tillhjälp förtrölla antingen kow eller mjölken från kow för hela sommaren. Man var särskildt rädd för att karingar som fått richte för att kunna göra mjölkharar.

skulle komma över gården vid sådana tillfällen då man hade något med råmjölk att göra. Det hände att koringar av nu omtalade slag, som hade vagsverkskyldighet att fullgöra, av bonden blev särskildt tillsagd att ej komma fram till gården vid sådana tillfällen! Det var svårt att vara fattig, men tio gånger värre för den koringstackare som var tvungen för att kunna trolla!

I den mjölk som kalven första gång fick att dricka, skulle läggas tre glömande kol och det ansågs såsom ett gott medel om i botten på hans matkå inslagits antingen ett våslä eller ett hästsko som suttit i hästens sko, då denne passerat en korsväg! - Svarta eller svartbrokiga kalvar uppförde man icke gärna (Lägga på, som det hette). Antingen tog man dem till göskalvar eller sålde man dem i utbyggen der avsky för den svarta färgen ej gjorde sig gällande så skarpt som i skogsbyggen. Längre efter att den Holsteinska racen vunnit insteg och erkännande i utbyggen, betraktades den med misstro och uppsat av skogsbyggens befolkning.

I vad det ankommer på själva kalningen, har jag icke hört ontalas att det i våra orter förkommet några särskilda Hocus Pocus för att denna skulle gå lyckosamt. Thuruwål sådant många gånger mer än genue behöfts! Ofta voro omständigheterna sådana att det med full rätt kunde betecknas som grynigt djurplågeri. I avseendet av att veterinär kunskap hjälpte man sig så gott man kunde, följande gammal praxis. Man litade på Guds förgyn, som talat lydde Och man hyllade satsen: "Kan menniskan tåla nästan vad som helst Bör ett djur kunna tåla bra mycket mer!" Och verkligen visade djuren en knappast tänkbar motståndskraft! I Kåingebygd av Kyrkhults s. n. der skälkon "Sara" väntades komma med en kalv, hade lagärspigan Lissa gått till granngård i något årenne. Plötsligt kom några av ungarna instörtande och skrek: "Moov, hela ingrämmet på Sara (Kov) har ramlat ut på fåhusgolvet, o kalen må!" Hon hade kastat, och allt gått temligen bra, Moran fick ett lakat i handen och flux ut i lagårn, bröde ut lakamet under den utglidna "Kala-hammen" (motvaran lifmodern) trättade så denna

spaguerat an
me tillade
Nu rann se
--- Slutet
as ner! M.
rann Utan
i sådant up
både har m
utbildade o
a präl och
lön ofta h
En mera h
det fordua b

ren med himmigt vatten. Med boudens och orängens tillhjälp fick man så kon på fötter igen, varvid man passade på att med händerna stoppa in det som borde vara invändigt! Några tomma baljor staplades upp vid båda sidor om djuret för att hindra det att lägga sig! Man hade gammal erfarenhet om att ett djur efter en sådan Daus ej borde lägga sig på flera timmar. Kon lefde över, och fick flera kalvar och allt gick bra. Sådant kallades "tur"! Men det gick icke alltså likabara.

Per Zackrisson i Gundlatsjö, Hoby s.n. Har en gång en ko som var i samma belägenhet. Kalven hade utvecklat sig så att den var oräntligt stor, Ett par "Kysmar" (= födsel-anfall) fick kon uthålla med, utan resultat, varpå Zackrisson med en gammal kopparspruta sprutade in kallt vatten bakifrån i kon. Vattnets temperatur borde vara så hög att man kunde hålla handen i det mer än man räknade till tio utan att få "lemmor" (= brännskador). Ändtligen kom kalvens hufvud fram, ett groft bastrep slogs en ögla om kalvens hals varpå Zackrisson hjälpt av tre unge vuxna pojkar började dra i repet af alla krafter. Det hördes krasande ljud både i kon och isynnerhet från den

LUND UNIVERSITY
FOLKLÄNDSBANKEN

Sid 1

Torpargumman Matina Svensson, Mörums s. n. berättar vid ett tillfälle, hösten 1932: Att hon under sommaren gjort trene Tjur dagsverken hos bonden L. i Kråketorp. Och att dessa varit strängare än något av de 30 hon gjort hos sin egen bond. Något som jag ej fann skäl i att beskriva. — — Alldeles oväntat fick jag här bekräftelse på, att det ännu fanns personer i själva utbyggen, som uppbär språngavgift för tjurens användande i form av dagsverken.

Före enskiftet, då alla byns kreatur gingo som uttrycket lyser: Klöv om klöv med varandra, på den gemensamma betesallmänningen fanns ofta flera tjurar i fäskooken. Och då följde djuren den naturliga parningsoriften. Men man hade redan då kommit till insigt om att en liten orlig tjur gav orliga kalvar (Orligt påläggs hette or). Därför ville man gärna ha en stor kraftig tjur enbart för korna, och höll småtjurarna tillsammans med ungrieten, som betades under en särskild "vajtchere", afskilda från mjölkkorerna! Den av bönderna som egde själva avelstjuren, egde gammal rätt att för varje ko som egdes av torpare Handverkare eller någon gång en backstusittare

uppbära ett kvinnoslagsverk för varje karl som deras kor nedkommo med. Dessa slagsverken kallades tjuragsverken, och skulle efter gammal sed utgöras av ett kvinn och $\frac{1}{2}$ av en karl. Så noja var man härmed att till ex: en enkling som hade ko men $\frac{1}{2}$ kvinna fick icke göra slagsverket för korus parning själv, utan måste leja ett kvinn hantill. Själva akten kunde låta ge anledning till claka ythanten och för att förkomma sådana, med allföljande slagsmål hade de gamle förståndige byamännen stadgat att kvinns enbart skulle göra dessa slagsverken! Det berättas om en tospare "Rumle-mo-Kissen", som var enkling och en stor småbarg, samt icke ville leja något kvinn, utan envisades att göra slagsverket själv, här efter fick namn av "Byatjuren". Vilken äretitel följde honom hela livet. Huru mycket den besutne bonden erlade till tjuragaren i språngsgift och vilket ärende afgjordes vid de årliga bystämmorna, vet jag icke.

Efter enskiftets införande (i rundt tal 1830) ändrades förhållanden i hög grad! Emedan det endast var på de stora gårdarne som man höll sig med tjur, måste här efter även alla småbönder söka sig ut

emmed en s
båtommed i
redig trollgen
Eftersom för
känner till,
"På rötterna
humus) för
utväxter, rötter
håller inga av
smakar någ
blandas i na
Och samtliga
även för ofr
mängen mar
kunde skapa
rötter till sin
insekt geno

der här hölls. Och nu började sprängaffigsten mera allmänt utgå
i runda pengar! Hvilket nu i allmänhet är regel i utbyggen. Endast
i skogsbyggen vill man helst ha dagsverken! (Fortfarande körs).

Vi måste dock ha i minne att: Fastän förordningen om euskipte, över
allt gällde, efterkomms den icke på långt när överallt, i vad beträffar
betesgång. Använda fram på 1870 talet hade många byalag i skogs-
byggen gemensamt bete. Endast då det gällde kuggning av skog,
eller norrkuggning av bokegrenar till vinter-nöfver måste man
hålla sig inom det enskilda, utbläckade skogskiftet. [Bläcka = spända
= Kugga en större, lätt synlig fläck, igenom barken på de träs som
saktat komma i själva rågångslinien.]

Det fanns förr, och finnes ännu, vissa kokreatur som på något
sätt blivit abnorma: I så måtto, att de trots upprepade parningar
icke bli i kalv = oräktiga. Sådana kallas "Gallkor". Orsaken till denna
abnormalitet känner man ej. Man skyllade på: Dåliga möten, onära ögon,
och för det mesta: Ett trollskott, avseende av någon Lappkärning!

Kunde man ej få bot här för, vore djuren nästan värdelösa